

ІНДИВІДУАЛЬНІ СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ СЛІДЧИХ ПІДРОЗДІЛІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ПЕТРУХІН Кирило Євгенович - здобувач Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 342.95

В статті определено поняття суб'єкта адміністративно-правових відносин з участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ і види суб'єктів, проаналізовані особливості індивідуального суб'єкта цих відносин, охарактеризована специфіка кожного індивідуального суб'єкта.

Ключові слова: органи внутрішніх справ, слідчі підрозділи, слідчий, адміністративно-правові відносини, адміністративно-правовий статус слідчих підрозділів.

Будь-які суспільно-правові відносини, у тому числі адміністративні, виникають та розвиваються між визначеним колом учасників, які виступають суб'єктами цих правовідносин. Таким чином, суб'єкт є необхідним елементом будь-яких правовідносин. У свою чергу, обов'язковим суб'єктом адміністративно-правових відносин за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ є відповідні підрозділи, однак, крім зазначених органів, у коло суб'єктів також входять і інші державні органи, фізичні або юридичні особи, які вступають у ці відносини за власною ініціативою або за ініціативою іншого суб'єкта.

У юридичній літературі питання суб'єктів адміністративно-правових відносин та їх особливості, в тому числі у діяльності правоохоронних органів, досліджували такі вчені, як: В.Б. Авер'янов, С.М. Алфьоров, І.В. Арістова, О.М. Бандурка, І.Л. Бачило, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Є.В. Додін, О.М. Ільницький,

А.Т. Комзюк, Є.В. Курінний, О.М. Музичук, Д.М. Павлов, В.М. Плешкін, А.О. Селіванов, В.С. Стефанюк, Ю.А. Тихомиров, В.О. Шамрай, М.Я. Швець та багато інших. Проте, у зв'язку зі змінами, внесеними в кримінальне та кримінальне процесуальне законодавство, більшість цих досліджень є застарілими та не враховують нові положення нормативних актів. Тому дослідження специфіки індивідуальних суб'єктів в адміністративно-правових відносинах за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ є досить актуальним.

Метою цієї статті є визначення поняття суб'єкта адміністративно-правових відносин за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ та виявлення специфіки індивідуальних суб'єктів цих відносин. Для досягнення поставленої мети слід вирішити наступні завдання: визначити поняття суб'єкта адміністративно-правових відносин за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ; визначити види суб'єктів цих відносин; охарактеризувати специфіку індивідуальних суб'єктів адміністративно-правових відносин за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ.

Адміністративно-правові відносини у діяльності слідчих підрозділів органів внутрішніх справ займають особливе місце, оскільки зачіпають усі сфери такої діяльності. Однак, дослідження адміністративно-правових відносин за участю цих органів буде неповним без вивчення та характеристики особливостей кожного

суб'єкта, який може вступати у зазначені відносини. А оскільки найчисельнішу групу суб'єктів цих відносин становлять саме індивідуальні суб'єкти, деякі з яких діють від імені колективних суб'єктів, то характеристика саме цього класу суб'єктів дає можливість у більшій мірі визначити специфіку даного елементу адміністративно-правових відносин. Дослідження індивідуальних суб'єктів адміністративно-правових відносин доцільно розпочати з визначення самого поняття «суб'єкт».

У тлумачному словнику української мови суб'єкт визначається як особа або організація, яка виступає носіями певних правових обов'язків [1, с. 289]. Вступаючи в адміністративно-правові відносини уповноважений суб'єкт набуває статусу суб'єкта управління. У юридичній літературі суб'єкт управління визначається як органічна структурно-функціональна складова соціальної системи управління, якою є індивід (конкретна особа) або/та група людей (колегіальний орган управління), наділені владними повноваженнями (у широкому соціологічному значенні) приймати управлінське рішення, здійснювати вольовий, інтелектуальний та моральний вплив на інших [2, с. 876]. Отже, суб'єкт управління характеризується своїм компетентним по відношенню до об'єкта управління становищем. Це означає, що в адміністративно-управлінських відносинах повинно бути, як мінімум, два суб'єкта. При цьому, зважаючи на державно-владний характер зазначених правовідносин, у більшості випадках суб'єкти поділяються на уповноважених та зобов'язаних. Хоча в деяких видах цих відносин (горизонтальні, реординаційні тощо) суб'єкти є рівноправними (уповноваженими та зобов'язаними одночасно).

Як зазначають М.І. Матузов і А.В. Малько, у будь-якому правовідношенні повинно бути не менше двох суб'єктів (прості правовідносини), оскільки окремий індивід не може знаходитися в будь-якому громадському відношенні, в тому числі правовому, з самим собою. Але в правовідносинах можливо декілька або навіть необмежене число суб'єктів (складне правовідношення) [3, с.281]. Адміністративно-правові відноси-

ни за кількістю суб'єктів також можуть бути як складними, так і простими. При цьому, як уповноважені, так і зобов'язані суб'єкти адміністративно-правових відносин поділяються на різні групи або види. З приводу визначення цих видів у науковій літературі існує декілька підходів.

Так, на думку С.С. Алексєєва, основні види суб'єктів правовідносин наступні: а) індивідуальні суб'єкти. До них відносяться громадяни, тобто індивіди, що володіють громадянством даної країни, іноземні громадяни, а також особи без громадянства; б) організації. Це колективні суб'єкти. До них належать різного роду некомерційні і комерційні організації - державні організації (державні органи, державні підприємства), приватні фірми та громадські об'єднання; в) держава, державні та муніципальні установи. Вони включають державу в цілому як суб'єкта міжнародного права або фінансових відносин по бюджету (скарбниці), державні утворення - республіки, області, краю, а також муніципальні адміністративно-територіальні утворення, наприклад міста [4, с. 76]. Отже, С.С. Алексєєв виділяє три основні групи суб'єктів правовідносин - індивідуальні, колективні і держава. При цьому, держава та місцеві державні утворення можуть виступати суб'єктами лише деяких видів правовідносин, зокрема, міжнародних або бюджетних, тому в більшості видах правовідносин суб'єкти поділяються на колективних та індивідуальних.

Інші науковці, зокрема О.Ф. Скакун, в окремий вид суб'єктів правовідносин виділяє соціальні спільноти, відносячи до них народ, націю, етнічні групи, громадян виборчого округу тощо [5, с. 168]. З такою позицією ми цілком погоджуємось, оскільки соціальну спільноту не можна віднести ні до індивідуальних, ні до колективних суб'єктів через те, що, по-перше, для неї не є характерною організаційна єдність (як для колективного суб'єкта), але вона діє як єдиний елемент у правовідношенні (наприклад, у виборчих відносинах діє на стороні виборців), а, по-друге, в ній відсутня однорідність структури (як у індивідуального суб'єкта).

Щодо індивідуальних суб'єктів (фізичних осіб), то вони поділяються на такі класи: громадяни, тобто індивіди, що мають громадянство даної країни; іноземні громадяни; особи без громадянства (апатриди); особи з подвійним громадянством (біпатриди) [5, с. 168]. У групі індивідуальних суб'єктів, на нашу думку, також можна виокремити клас посадових осіб або державних службовців, оскільки цей індивідуальний суб'єкт відрізняється особливим правовим статусом, яким не визначається жодний з перелічених індивідуальних суб'єктів.

Основними характеристиками суб'єкта адміністративно-правових відносин є: 1) структурно-організаційні характеристики, які визначають, чи є суб'єкт індивідуальним або колективним; 2) характеристики правового статусу, які визначають, чи може цей суб'єкт вступати в адміністративні правовідносини за власною ініціативою, а також обсяг прав та обов'язків суб'єкта; 3) характеристики адміністративної правосуб'єктності, які визначають вид та форму адміністративних правовідносин, які може ініціювати суб'єкт, а також становище – уповноважене або зобов'язане, яке в цих відносинах він займатиме.

Індивідуальний суб'єкт адміністративних правовідносин характеризується конкретно-визначеним правовим статусом, до нього можна застосувати відповідну міру відповідальності, на відміну від органу, де він проходить службу. У більшості видів адміністративно-управлінських відносин за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ бере участь саме індивідуальний суб'єкт, який діє від імені колективного суб'єкта – слідчого підрозділу, зокрема, керівник відповідного слідчого підрозділу. Кримінальний процесуальний кодекс України визначає керівника органу досудового розслідування як начальника Головного слідчого управління, слідчого управління, відділу, відділення органу внутрішніх справ, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу державного бюро розслідувань та його заступники, які діють у межах своїх повноважень [6]. Отже,

індивідуальними суб'єктом адміністративно-управлінських правовідносин за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ, перш за все, є начальники, заступники начальників та інші керівники слідчих підрозділів.

У Положенні «Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України» зазначено, що органи досудового розслідування очолюють:

– у Міністерстві внутрішніх справ України - начальник Головного слідчого управління МВС України;

– у головних управліннях, управліннях МВС України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, на транспорті (далі - ГУМВС, УМВС України) - перші заступники начальників ГУМВС, УМВС України - начальники слідчих управлінь (відділів);

– у територіальних органах внутрішніх справ - перші заступники начальників територіальних органів внутрішніх справ - начальники слідчих відділів (відділень) [7].

У зовнішньоуправлінських адміністративних правовідносинах керівники слідчих підрозділів виступають переважно у якості уповноваженого суб'єкта. Зокрема, в цих відносинах вони організують здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень у підзвітних ним слідчих підрозділах, контролюють його проведення, визначають слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, заслуховує їх звіти [8] тощо.

Іншим важливим суб'єктом адміністративно-правових відносин за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ є слідчий (слідчий-методист, слідчий-криміналіст тощо) відповідного слідчого підрозділу, який не займає посаду керівника відповідного слідчого підрозділу.

У внутрішньоорганізаційні адміністративні правовідносини слідчий, як зобов'язаний суб'єкт, вступає із уповноваженим суб'єктом – керівником відповідного слідчого підрозділу, що обумовлюється їх прямим та єдиним підпорядкуванням керівнику слідчого підрозділу, у якому вони працюють. При цьому, у цих відно-

синах слідчий може виступати і в якості уповноваженого суб'єкта. Наприклад, слідчий-методист контролює стан організації в слідчих підрозділах роботи з підбору, розстановки, навчання і виховання кадрів органів досудового розслідування. Щомісяця доповідає керівництву органу досудового розслідування про стан цієї роботи, наявність вакантних посад у слідчих підрозділах, вносить пропозиції щодо заміщення вакантних посад [7].

Але більше адміністративно-управлінських повноважень слідчий має стосовно організації і здійснення досудового розслідування кримінальних справ, тобто у зовнішньоуправлінських відносинах. Зокрема, уповноваженим суб'єктом слідчий виступає при здійсненні функцій контролю (наприклад, за встановленням слідчими осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, у тому числі в минулих роках), організації (наприклад, організовує підготовку необхідних матеріалів для продовження процесуальних строків у кримінальних провадженнях на строк понад три місяці), плануванні (перевіряє планування роботи в слідчих підрозділах органів внутрішніх справ, стан виконання планових заходів, відповідність планам ГСУ МВС України та слідчого управління (відділу) ГУМВС, УМВС України, наявність індивідуальних планів роботи слідчих) тощо.

При цьому, у зовнішньоуправлінських відносинах слідчий може виступати також і в якості зобов'язаного суб'єкта, незважаючи на його процесуальну самостійність та персональну відповідальність за стан досудового розслідування кримінальної справи. Така самостійність у прийнятті управлінських рішень стосовно здійснення досудового розслідування перебуває у планово-організаційних межах, які визначаються керівником відповідного слідчого підрозділу та процесуального керівника. За слушним зауваженням М. Селезнева, начальник слідчого підрозділу, користуючись своїми процесуальними повноваженнями по контролю за своєчасністю дій слідчого, зобов'язаний по кожній справі попередити порушення закону і не допускати прийняття слідчими незаконних

і необґрунтованих рішень [9, с.13]. Отже, обмеження процесуальної самостійності слідчого виправдано

Обмеження самостійності в прийнятті управлінських рішень також визначається кримінально-процесуальним законодавством, зокрема, у випадках, коли відповідно до цього законодавства передбачено одержання вмотивованого рішення слідчого судді, суду або згоди прокурора [7]. Така згода стосується переважно прийняття рішень про здійснення тих чи інших слідчих дій, затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, тощо. Отже, у таких адміністративних правовідносинах слідчий суддя та прокурор, як індивідуальні уповноважені суб'єкти, діють у відповідності до законодавства та вступають у ці відносини за ініціативою слідчого (за його клопотанням).

Крім слідчого, значним обсягом управлінських повноважень у галузі досудового розслідування кримінальних справ, користується помічник слідчого. Помічник слідчого - працівник органу досудового розслідування, завданням якого є надання допомоги слідчому і виконання його доручень, пов'язаних з розслідуванням кримінальних правопорушень. Помічник слідчого може вступати в адміністративно-управлінські відносини як уповноважений або зобов'язаний суб'єкт.

Окремо серед суб'єктів адміністративно-правових відносин слід виділити заявника або суб'єкта звернення, який може і не бути стороною кримінального провадження, але за його заявою (повідомленням) ініціюється виникнення адміністративно-правових або кримінально-процесуальних відносин.

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається [6]. Отже, заявник, як індивідуальний суб'єкт, є носієм адміністративних прав та обов'язків, тому він виступає одночасно уповноваженим (право на звернення) та зобов'язаним (надавати достовірну інформацію, ідентифікувати свою особу тощо) суб'єктом.

АНОТАЦІЯ

В статті визначено поняття суб'єкта адміністративно-правових відносин за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ та види суб'єктів, проаналізовано особливості індивідуального суб'єкта цих відносин, охарактеризовано специфіку кожного індивідуального суб'єкта.

Таким чином, розглянуті індивідуальні суб'єкти становлять найбільшу групу суб'єктів адміністративно-управлінських відносин за участю слідчих підрозділів органів внутрішніх справ. Їх особливістю є те, що одна і та ж посадова або фізична особа може перебувати в різних правових статусах залежно від виду управлінських відносин, у які вона вступає, і, відповідно, бути зобов'язаним або уповноваженим суб'єктом (або і тим, і іншим одночасно). Начальники слідчих підрозділів займають подвійну посаду, виступаючи керівником слідчого підрозділу відповідного рівня і заступником начальника слідчого підрозділу вищого рівня. Інші колективні та індивідуальні суб'єкти адміністративних правовідносин за участю слідчих підрозділів вступають переважно у зовнішні управлінські відносини з цими органами та їх посадовими особами, не втручаючись при цьому у їх внутрішньо-організаційну діяльність. Процесуальна самостійність слідчих (начальників, перших заступників та заступників, слідчих-методистів та слідчих-криміналістів тощо) обмежується виключно у випадках та у формах, передбачених законодавством, уповноваженими суб'єктами – прокурором або слідчим суддею.

Література

1. Яременко В. Новий тлумачний словник української мови: В 4-х т. / В. Яременко, О. Сліпушко – К.: Аконт, 1998. – 910 с.

SUMMARY

The paper defines the notion of a subject of the administrative and legal relations with investigative units of the Interior and the types of entities peculiarities individual subject of the relationship, described the specifics of each individual subject.

2. Теорія управління в органах внутрішніх справ: Навч. посіб. / За ред. - В. А. Ліпкана. – К. : КНТ, 2007. – 884с.

3. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. — М.: Юристъ, 1997. —672с.

4. Алексеев С.С. Право: азбука. – теория – философия: Опыт комплексного исследования. / Алексеев С.С. – М.: „Статут”, 1999. – 712 с.

5. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. / Скакун О.Ф. — Харків: Консум, 2001. — 656 с.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012, № 4651-VI//Урядовий кур'єр від 06.06.2012 — № 99// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>

7. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України №686 від 09.08.2012 року // Офіційний вісник України. - 2012.- № 84.- Ст. 3408

8. Про затвердження Положення про головне слідче управління МВС України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України №686 від 09.08.2012 року // Офіційний вісник України. - 2012.- № 84.- Ст. 3408

9. Селезнёв М. Ведомственный процессуальный контроль и прокурорский надзор на предварительном следствии.// Законность.- 1999.- № 1. - С.13-16